

SANARAKENTEET 2;6-VUOTIAIDEN DYSLEKSIARISKI- JA KONTROLLILASTEN KIELESSÄ

—♦—
PIRJO TURUNEN

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOSSA
24. TAMMIKUUTA 2003

Tutkimuksessani olen tarkastellut lasten kielen omaksumista fonologian eli äännerakenteen näkökulmasta. Ensimmäinen päätavoite oli mallintaa sitä, kuinka lapset omaksuvat kieleemme sanarakenteita, eli sitä, miten lapsen kieli kehittyy rakenteellisesti yksinkertaisista muodoista vähitellen kohti monimutkaisempia rakenteita ja kohti aikuisen suomen kielen puhujan kielioppia.

Suomessa lapsen kielen omaksumisen tutkimus on ollut melko vähäistä — toisin kuin esimerkiksi englanninkielisissä maissa. Perinteisesti tutkimukset ovat olleet niin sanottuja päiväkirjatutkimuksia, ja ne ovat usein perustuneet yhdeltä lapselta kerättyyn aineistoon. Vasta aivan viime vuosina suomalainen lapsen kielen tutkimus on siirtynyt systemaattisempaan tutkimukseen, jossa on seurattu useamman lapsen kielen kehitystä. Pienellä aineistolla ja tapaustutkimuksilla saadaan luotettavia kuvauksia lasten yksilöllisistä kehitysvaiheista, mutta tuloksia ei voi yleistää eikä niitä voida käyttää kielen kehityksen normittamiseen.

Tutkimukseni aineisto perustuu lapsille 2;6-vuotiaana tehtyyn nimeämistestiin. Koska kaikki tutkittavat lapset olivat tarkal-

leen 2;6-vuotiaita aineistoa kerättyessä, on kyse poikittaisaineistosta. Tällaisesta aineistosta ei puolestaan voida tehdä tarkkoja kuvauksia yksilöllisistä kehityskuluista. Koska lapsia oli kuitenkin lähes 200, voidaan testitulosten perusteella selvittää, millaista suomalaisten lasten kieli keskimäärin on tuossa ikävaiheessa. Toisin sanoen laajan aineiston ja kvantitatiivisten analyysien perusteella tutkimuksessani pystyttiin normittamaan suomalaisten lasten kielitaitoa.

Laaja aineisto paljastaa myös lasten kielitaidon vaihtelun. Vaihtelu oli odotetusti suurta: siinä kun toiset lapset tuottivat lähes valmiita sanarakenteita, olivat toiset vielä selvästi jäljessä. Tämä korostui niiden lasten tuotoksissa, joiden kielen kehitys oli muiden testien perusteella viivästynyttä.

Lasten kieltä pyrittiin selittämään kielitieteen teorioista käsin. Kielentutkijoita, myös lapsen kielen tutkijoita, on usein kiinnostanut se, millaisia yhteisiä piirteitä eri kielissä ja kielten omaksumisessa voidaan nähdä. Optimaalisuusteoria, jota tutkimuksessani on sovellettu, perustuu näkemykseen, jonka mukaan eri kielten kielioppia voidaan kuvata rajoituksilla. Rajoitukset sekä niiden keskinäinen kilpailu ja järjestys ovat tämän teorian keskeisimpiä käsitteitä. Rajoitusten ajatellaan olevan universaaleja, eli samoja rajoituksia voidaan käyt-

tää kuvaamaan eri kieliä; niiden keskinäisen järjestys vain vaihtelee kielestä toiseen. Kielen omaksumisen tutkimus on ollut yksi teorian sovellusaloista sen ensi vaiheista alkaen.

Teoreettisena lähtökohtanani oli myös ajatella sanarakenteita hierarkkisina kokonaisuuksina sen sijaan, että ne olisivat pelkästään äänteiden jonoja. Fonologiassa hierarkkinen lähtökohta on tyypillistä auto-segmentaaliselle fonologialle, jonka käsitteisiin myös tutkimuksessani sovellettu optimaalisuusteoria rajoituksineen pitkälti tukeutuu. Tutkimuksessani lasten sanarakenteista analysoitiin sanan tavumäärää ja tavurakenteita ottaen huomioon suomen kielelle tyypillinen painotus. Näiden lisäksi tarkasteltiin fonotaksia, esimerkiksi diftongeja ja konsonanttiyhtymiä, sekä muutamien yksittäisten äänteiden tuottamista.

Sanarakenteiden hierarkkia voidaan tarkastella myös syntagmaattisuuden ja paradigmaattisuuden kannalta. Perinteisesti fonologian omaksumisen tutkimuksessa on korostunut paradigmaattisuus eli yksittäisten äänteiden tarkastelu. Tutkimuksessani pyrin osoittamaan, että useimmat lasten äänteiden tuottamista koskevat ilmiöt ovat kuitenkin riippuvaisia niiden fonologiset ympäristöstä.

Sanarakenteiden omaksumisen mallintamisen lisäksi tutkimukseni käsitteli erityisryhmien kielen kehitystä, erityisesti lukihäiriöriskilasten kehitystä. Riski saada lukihäiriö perustuu siihen, että lasten vanhemmilla on lukihäiriö: koska lukihäiriö eli dysleksia on perinnöllistä, on todennäköistä, että osasta lukihäiriöisten lapsia tulee niin ikään dyslektikkoja.

On ajateltu, että lukihäiriön taustalla on fonologisen tiedon prosessointiongelma, joka tulee esiin luku- ja kirjoitustaitoa opeteltaessa. Epäselvää on kuitenkin ollut se, miten tämä häiriö tulee esille aiemmassa kehityksessä. Jos lukihäiriön varhaiset en-

nusmerkit saadaan selvitettyä, voidaan kehittää erilaisia diagnosointi- ja harjoitusmenetelmiä, jotka mahdollisesti ehkäisisivät lukihäiriön kehittymistä.

Fonologinen häiriö, joka mahdollisesti on dysleksian taustalla, saattaa liittyä temporaalisen tiedon hallitsemiseen. Aiemmat tutkimukset ovatkin osoittaneet, että dysleksiariskilapset havaitsevat ja tuottavat äänteiden kesto vaihteluja muita heikommin. Tämä saattaa johtaa epäselvään representaatioon sanarakenteesta eli siihen, että lapsella ei välttämättä ole tarkkaa käsitystä sanan rakenteesta. Tutkimukseni hypoteesina oli, että epäselvä representaatio johtaa ongelmiin sanarakenteen tuottamisessa. Aiemmat tutkimukset englanninkielisistä lapsista ovatkin osoittaneet, että dysleksialasten varhainen kielen tuottaminen oli osin heikompaa kuin kontrollilasten. Tutkimukseni tavoite oli selvittää, miten tämä riski mahdollisesti näkyy suomalaisten lasten puheen tuottamisessa ja mitkä suomen kielen piirteet ovat ongelmallisia.

Tulokset kuitenkin osoittivat, että dysleksiariskilasten kielitaito ei ollut merkittävästi heikompi kuin kontrollilasten, vaikka heillä joissakin yksittäisissä sana-analyysissä oli vähemmän tavoitemuodon mukaisia muotoja kuin kontrollilapsilla. Saattaa olla, että mahdollinen lukihäiriöriski tulee esille vain kielellisesti vaativammissa testeissä, kuten epäsanana toistamisessa. Tässä tutkimuksessa lapset tuottivat tuttuja sanoja nimeämällä kuvia. Saattaa myös olla, että ero tulee ennemminkin esille kielen havainnoinnissa tai kenties tarkemmassa foneettisessa analyysissä. Varmuus asiasta saadaan kuitenkin vasta sitten, kun aineiston lapset ovat kasvaneet kouluikänsä ja saamme selville, keistä riskilapsista todella tuli dyslektikkoja. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksella toimiva dysleksiariski- ja kontrollilasten pitkäaikainen seuraustutkimus mahdollistaa tämantapaisen

retrospektiivisen tutkimuksen, jossa lasten kielitaitoa verrataan aikaisempiin tuloksiin.

Kielen omaksumisen ja lukutaidon yhteyttä tutkittiin alustavasti siten, että seitsemän vuoden iässä tehdyn lukutaitotestin tuloksia verrattiin lasten kielitaitoon 2;6-vuotiaana. Tulokset osoittivat, että koulun alkaessa lukutaidoltaan edistyneet lapset olivat 2;6-vuotiaana kielitaidoltaan edistyneempiä kuin muut. Tämä osoittaa, että kielen kehityksellä ja lukutaidon oppimisella on yhteys ja että tuo yhteys voidaan todeta varsin yksinkertaisesti toteutettavalla nimeämistestillä.

Tutkimukseni sijoittuu kolmeen erilaiseen aihepiiriin: kielen omaksumiseen, kielitieteen teoriaan ja dysleksiaan. Tämä on mielestäni tutkimuksen heikkous ja vahvuus. Heikkous se on siinä mielessä, että laajan aineiston käsittelyn vuoksi tutkimuksessa sovellettiin kielitieteen teoriaa sen sijaan, että olisi lähdetty syvällisempiin teoreettisiin analyyseihin, jotka usein pohjau-

tuvat vain muutamaani esimerkkeihin. Kompromisseja kielitieteen teorian suuntaan tehtiin, jotta voitiin analysoida tarpeeksi laaja aineisto tilastollisia menetelmiä varten ja siten täyttää niitä vaatimuksia, joita dysleksian ennusmerkkien tutkimus edellyttää. Tutkimuksen vahvuus lienee kuitenkin juuri siinä, että näitä eri aloja on yhdistelty. Dysleksian ennusmerkkien tutkimukseen väitöskirjatyöni on osaltaan tuonut kielitieteellistä näkökulmaa ja fonologian omaksumisen tutkimukseen kielitieteen teorian käsitteitä. Laaja, transkriboitu ja nauhoitettu aineisto mahdollistaa myös jatkotutkimukset fonologian omaksumisesta sekä erityisryhmillä että suomalaislapsilla yleensä. Tutkimuksen kvantitatiiviset ja normatiiviset tulokset 2;6-vuotiaiden suomalaislasten fonologiasta antanevat vertailukohtaa sekä kielen omaksumisen tutkijoille että lapsen kielen kehityksen parissa työskenteleville. ■

PIRJOTURUNEN *Production of word structures. A constraint-based study of 2;6 year old Finnish children at-risk for dyslexia and their controls.* Jyväskylä studies in languages 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2003.

Kielikoulutuskeskus, Hämeen ammattikorkeakoulu, Jaakonkatu 28, 13100 Hämeenlinna
Sähköposti: *pirjo.turunen@hamk.fi*